

Straipsniai ir vertimai

CHARLESO MARTINDALE'IO RECEPCIJOS TEORIJA IR ANTIKINĖ LITERATŪRA

Jovita Dikmonienė

Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros doktorantė

Bristolio universiteto romėnų literatūros profesorius Charlesas Martindale'is yra kartu vienas žymiausių postmodernistinės literatūros teorijos kūrėjų. Mums svarbus jo požiūris į antikinę literatūrą, jos suvokimo ir tyrinėjimo galimybes. Šiame straipsnyje bandysime aptarti jo knygoje „Teksto išrišimas: romėnų poezija ir recepcinė interpretacija“ (*Redeeming the text: Latin poetry and the hermeneutics of reception*) pirmajame skyriuje pasiūlytas penkias idėjas, padėsiančias, anot autoriaus, „surasti tekste esanti autorių“ ir geriau suprasti antikinę literatūrą¹. Martindale'is šmaikščiai, ironiškai, virtuosiškai rašo recepcijos teorijos tema, papildydamas ir pasiginčydamas su garsiaisiais šios teorijos šalininkais: Hansu Robertu Jaussu, Stanley'iu Fishu, Wolfgangu Iseriu, hermeneutiku Hansu-Georgu Gadameriu, ir tarsi pratęsdamas naratyvistinės istorijos filosofo Haydeno White'o, dialogo teorijos kūrėjo Michailo Bachtino, dekonstrukcionista Jacques'o Derrida ir kitų literatūros kritikų bei fi-

losofų mintis. Straipsnyje bus siekiama kuo referatyviau ir tiksliau pristatyti antikinei literatūrai taikomą Martindale'io recepcijos teoriją, tikintis, jog ji gali sulaukti ir Lietuvoje dirbančių literatūrologų didesnio susidomėjimo.

Martindale'is siūlo antikinę literatūrą tyrinėti keičiant stebėjimo perspektyvą. Tyrinėti ne tradiciškai objektyviai, racionaliai, nenuginčijamai, niutoniškai, bet einšteiniškai, reliatyvistiškai ir moderniai, tai yra taip, kad tyrinėjimo žinių pobūdis priklausytų nuo stebėtojo – skaitytojo perspektyvos.

Kadangi Martindale'io kūriniai nėra išverstą į lietuvių kalbą, šiame straipsnyje aptarsime svarbiausias autoriaus idėjas aprašomuoju būdu, laikydamiesi jo dėstymo nuoseklumo. Idėjų formulavimas straipsnyje pakeistas, labiau atsižvelgiant ne tiek į Martindale'io sumanymą, o į jo idėjų išvystymą.

PIRMOJI IDĖJA: ATSITIKTINIS IR NUOLAT PAPILDOMAS SKAITOMO TEKSTO PRASMĖS SUVOKIMAS

Pasak autoriaus, „Nors yra daug įvairių, recepcijos teorijos' versijų, tačiau visos jos teigia, kad

¹ Charles Martindale, *Redeeming the text: Latin poetry and the hermeneutics of reception*, Cambridge, U P. (Pirmas leidimas 1993), 2005, 1–34.

interpretacijos negalima atskirti nuo to, kaip tekstus suvokė ir suvokia skaitytojai². Ch. Martindale'is, cituodamas poeto P. B. Shelley'io sonetą „Ozimandijas“ apie faraoną Ramzį II, pateikia eilėraščių kaip legendą apie suvokimą ir kaip eilėraščių, kurių galima suvokti įvairiai: 1) kad menininkas pašiepė karaliaus aistras, bet vis tiek sukūrė meno kūrinį, 2) kad menas ir žmogaus didybė išgyvena net smėlėtos amžinybės apsupty, 3) kad, nors tironas ir skulptorius jau mirę, bet Ozimandijo aistros pergyveno juos abu ir, nepaisant skulptoriaus pajukos, gyvena toliau. Todėl Martindale'is klausia: kurioje eilėraščio vietoje glūdi įrodymas, leidžiantis nustatyti eilėraščio teisingą suvokimą ir „tikrąją“ prasmę. Ir atsako, kad *prasmė visuomet pagaunama iš suvokimo vyksmo*. Rašytojas jos negali efektyviai užkoduoti ar „paslėpti“ kokioje nors teksto vietoje. Rašytojas *negali valdyti to, kaip jo kūrinys bus suvoktas*, kokie bus kūrinio skaitytojai, nei to, kaip tas kūrinys bus naudojamas³.

Martindale'is kritiškai vertina 1989 metais leidinyje *Journal of Roman Studies* pasirodžiusią Richardo Jenkynso esė apie Vergilijaus *Eklogas*. Jis suabejoja dviejų Jenkynso idėjų teisingumu. Pirma, kad kompetentingas skaitytojas „natūraliai“ ir be didelių sunkumų galėtų suprasti originaliąją eilėraščių prasmę, jei jam netrukdytų istoriškai labai išsiplėtusi jų kritikos ir interpretavimų tradicija. Antra, kad Vergilijaus *Eklogas* reiktų stengtis interpretuoti „be išankstinės nuomonės“. Tačiau Martindale'is pastebi, kad Jenkynsas pats tuoj pat primena, kad jos pagrįstos Teokrito modeliu, ir priskiria jas pastoraliniam žanrui, taip siūlydamas tam tikrą „išankstinį“ skaitymo būdą. Bet kokia mintis apie tiesioginį teksto ir skai-

tytojo susidūrimą, kuris yra tarsi *tabula rasa*, pasak Martindale'io, yra absurdiška. Visi mes tekstus skaitome turėdami savo vertybių ir patirties bagažą su tam tikromis kategorijomis, prielaidomis, prietarais ir „išankstine nuomone“. Toks bagažas – tai istoriškai gyvenančio ir mąstančio žmogaus neišvengiamybė. Martindale'is lengvai pademonstruoja, kaip paties Jenkynso esė neišvengia „išankstinių nuomonių“ – joje akivaizdūs konkretaus laiko ir konkrečios vietos ženklai, ji priklauso nuo konkrečių interpretavimo metodų, atskleidžia konkrečius rašančiojo polinkius, jo žavėjimąsi Viktorijos laikų rašytojais, jo ideologines potekstes, kurias galima dar labiau dešifruoti. Jenkynso pateiktas skaitymo variantas atspindi viešuosius debatus ir gina tradicines tyrimo praktikas, pratęsia ankstesnių mokslinių bendruomenių skaitymus.

Jenkynsas, pasak Martindale'io, grindžia savo paties skaitymą remdamasis konkretais istorinio metodo autoritetu. Klasikoje vienas iš tokio istorinio tyrimo pamatinių dokumentų yra 1795 metų Friedricho Augusto Wolfo *Prolegomena ad Homerum*. Laiške Heinei Wolfas teigė, kad „daugiausiai žalos“ „tikram istoriniam tyrimui“ padaranti kliūtis yra nuomonės, „mėginančios pritaikyti antiką mūsų skoniui, mūsų moksliniams troškimams ir meninėms idėjoms“⁴. Skaitytojai turi pastebėti, kad jų reakcijos praktiškai visada yra modifikuotos dabarties laiko, tačiau jis yra išaugęs iš praeities kultūros. Martindale'is teigia, kad taip rašant, kaip ir vartojant žodį „mūsų“, pašalinami konkuruojantys skoniai. Objektivistiniuose istoriniuose tyrimuose, priešpriešinant praeitį dabarčiai, tarsi ignoruojama praeities įtaka dabarčiai. Nėra taip, kad mes tiesiog in-

² *Ten pat*, 2.

³ *Ten pat*, 3, 4.

⁴ Martindale'is cituoja iš: F. A. Wolf, *Prolegomena*, trans. Anthony Grafton, Glenn W. Most, James E. G. Zetzel. Princeton, NJ, 1985, 246.

terpretuojame „Homera“ pagal savo skonį, nes pačios Homero poemos prisidėjo prie mūsų skonio susiformavimo. Jei istorinis tyrimas radikaliau suabejoja praeities poveikiu dabarčiai, jis galiausiai paneigia pačią istoriją. Homera mums pakeitė Vergilijus, kuris paliko savo pėdsakus jo tekste, ir taip atvėrė naujas prasmės galimybes.

Martindale'is nagrinėja istorinę recepcijos teorijos versiją, labiausiai išplėtotą Hanso Roberto Jausso darbuose. Jausso „suvokimo estetika“ susijusi su vokiška hermeneutine tradicija, kurios svarbiausias veikalas yra Hanso-Georgo Gadamerio *Tiesa ir metodas*, išleistas 1960 metais. Gadamerio požiūriu meno kūrinį tiesa yra ne tik metodiškai racionaliai ištiriama, bet ir atsitiktinė: tai, ką interpretacija atskleidžia, priklauso nuo publikos, kuriai ji tai atskleidžia, gyvenimų, aplinkybių ir pažiūrų. Gadameris sakė: „Mūsų būties istorinio baigtinumo požymis yra tai, kad mes žinome, jog po mūsų kiti supras kitaip“⁵. Pasak Gadamerio, supratimo, kurio metu „negyvoji reikšmės liekana“ „vėl transformuojama į gyvą patirtį“, vyksmas visuomet yra *istorijoje*. Įsitikinimai, išankstinės nuostatos ir prietariai nėra supratimo kliūtys, bet jo prielaida⁶.

Martindale'is interpretavimą sieja su nuolatos kintančiu „horizontų susiliejinimu“ tarp praeities ir dabarties, teksto ir interpretuotojo ir siūlo išmokti gerbti ne tik dabarties dabartiškumą, bet ir jos būtumą, ir ne tik praeities būtumą, bet ir jos dabartiškumą. Jis iškeilia dvi tezes. Pirmą, kad daugybė neištyrinėtų įžvalgų į antikinę literatūrą „užrakintos“ pamėgdžiojimuose, vertimuose. Antrą, kad dabartinės mūsų antikinių tekstų interpretacijos

⁵ Martindale'is cituoja iš: Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, trans. G. Barden, J. Cumming. London, 1975, 336.

⁶ *Ten pat*, 146.

yra sudėtingais būdais sudarytos iš serijos suvokimų, per kuriuos buvo siekiama nuolatinio jų aiškumo. Todėl negalime grįžti prie jokios „pirminės reikšmės“, visiškai laisvos nuo bet kokių interpretavimų ir vėlesnių papildymų. Reikšmė kuriama ir ja keičiamasi socialiniu diskurso būdu, ir tai galioja skaitymui, netgi tokioje kaip mūsų visuomenėje, kur skaitymas daugiau ar mažiau tapo „privačia“ veikla. Kad būtų perskaitytas, tekstas turi tapti *lengvai skaitomas* per sudėtingą procesą, kuris prasideda nuo vaikų kultūrinio švietimo ir tęsiamas švietimo įstaigų, kurios perauga į platesnes interpretavimo grupes. Prisimenant Homero ir Vergilijaus atvejus, Vergilijus pateikia mums įtaigius Homero komentarus ir nuo Vergilijaus laikų Homero skaitymas Vakaruose nebuvo *arba negalėjo būti* visiškai laisvas nuo rudimentinio Vergilijaus dalyvavimo. Homero ir Vergilijaus priešprieša yra ryški egzegezės tradicijoje ir platesnėje kultūroje, abiejų tekstai visuomet ir iš anksto yra su kultūrine potekste, jie mums formuoja jutimą, ką ankstesni eilėraščiai gali „reikšti“.

Martindale'is siūlo palyginti muzikos kūrinio atlikimą su literatūrinio teksto interpretacija. Jis pastebi, kad istorizmo poveikis yra stiprus atliekant „ankstyvąją muziką“. Teigiama, kad atkuriamas kūrinio „autentiškumas“ nukelia klausytoją į ankstesnius istorinius jo kontekstus ir padeda jį geriau suprasti. Tačiau Martindale'is ir šiuo atveju suabejoja, ar toks istorinis kūrinio originalumo atkūrimas būtų įmanomas, nes mes negalime tiksliai žinoti, kaip tokia muzika būdavo „priimama“. Jis priitaria Richardui Taruskinui, kad lemiamą tokių anksčiau sukurtų muzikos kūrinių atlikimo ir suvokimo galimybę yra už istorinio sluoksnio pasislėpęs jų *šiuolaikiškumas*. „Autentiškiausi“ Bacho interpretatoriai iš tiesų jį „naujai interpretuoja“ „savam laikui, taip, kaip

turi būti interpretuojami visi nemirtingi tekstai, jei norima, kad jie liktų nemirtingi“⁷.

Pasak Martindale'io, Jausso istorinės recepcijos teorijos versija turi savų trūkumų. Ji perdeda žinias, kurias galime turėti apie anksčiau skaitytojus, taip grįždama prie pozityvizmo, kurį tariamai atmeta. Ji per daug pasitiki šiuolaikinio skaitymo praktikos suderinamumui su paveldėta tradicija „nustatytais istoriniais laikotarpiais“. Iš tiesų skaitymo modelyje, kurį siūlo Martindale'is, praeities laikotarpio tapatybė yra painiai susijusi su šiuolaikine kultūrine skaitymo politika; *laikotarpis atpažįstamas tik suvokimo metu*. Tai, ką vadiname „mūsų“ laikais, visuomet susideda iš „praeities“ fragmentų. Pasak Martindale'io, „dabartis“ nėra vientisa, skirtumą tarp praeities ir dabarties *nebūtina* laikyti didesnę už skirtumus, kurie randami vienoje šiuolaikinėje „kultūroje“; taigi „suprasti“ romėnus neturėtų būti sunkiau kaip suprasti kai kuriuos iš savo bendraamžių. Taigi Martindale'is kritikuoja Jausą už teiginį, kad kūrinio prasmė yra ne atsitiktinė, o įforminta tekste ir nuosekliai plėtojama istorinio suvokimo etapuose. Jis klausia: kaip koks nors romėnas prieš įsigalint krikščionybei galėjo įspėti, kad Ovidijaus *Metamorfozės* taps įmantrių ir visapusiškų krikščioniškųjų alegorijų šaltiniu, pavyzdžiui, kad Orfėjo istorija taps alegorija apie Kristų ir žmogaus sielą? Martindale'is dar kartą patvirtina Gadamerio mintį, kad kūrinio interpretavimas yra atsitiktinis ir jo ateities numatyti neįmanoma.

⁷ Martindale'is cituoja iš: Richard Taruskin, „The pastness of the present and the presence of the past“, in Nicholas Kenyon (ed.), *Authenticity and Early Music: A Symposium*. Oxford, New York, 1988, 197.

ANTROJI IDĖJA: NUOLAT (PER)INTERPRETUOJAMI KONTEKSTAI

Martindale'is dar kartą aptaria tai, ką daugelis laiko interpretavimo „skandalu“: kad tekstus galima skaityti labai įvairiai ir kad jų reikšmių vis daugėja. Jis teigia, kad šiuolaikinė kūrinio interpretavimų gausa nėra visiškai atsitiktinis procesas, nes visuomet yra sistemos ryšys, jos apibrėžtus tekstus skaitome ir interpretuojame. Šią mintį Martindale'is iliustruoja trumpai apžvelgdamas Horacijaus *Odžių* 1.20 du skaitymo variantus. Ši odė paprastai skaitoma kaip panegirika Mecenatui:

Gersi po nedaug tu sabinų vyną –
pigųjį, kurį pastačiau, užklydęs
graikiškam inde, kai teatras plojo
tau, Mecenate,
raiteli garsus, – o linksmasis aidas
skardą tos šlovės prie gimtosios upės
ir viršum oraus Vatikano kalno
dar pakartojo.

Cekubo stipraus ir grynos išgersi
Kalijų drėgmės: nei Falerno uogos
man nedrums taurės, nei kurias sirpina
Formijų kalvos⁸.

Teigiama, kad kontrastas tarp skurdo poeto, galinčio pasiūlyti savo garsiam draugui tik pigų vyną, ir adresato didybės bei turto įpras-tas tokiuose eilėraščiuose, kuriuose išsakomas nuolatinis rūpinimasis visuomenine padėtimi. Alternatyvų odės skaitymo būdą pasiūlė Colinas Macleodas knygoje „Esė rinktinė“ (*Collected Essays*, 1983), ją susiejęs su sėkmės pavojais, kurie supriešinami su draugystės ir privatumo filosofiniais idealais. Macleodas perskaito odėje minimus audringus minios sveikinimus, tik kartą sulaukiamus teatre, kaip nu-

⁸ Horacijus, *Lyrika*, vertė H. Zabulis, Vilnius, 1977.

manomą sėkmės viešumoje nuvertinimą. Tai gi Martindale'is daro išvadą, kad kiekvienas interpretuoja pagal tai, ką laiko reikšmingiausiomis teksto vietomis ir atremia priekaištą, kad nauji skaitymo būdai yra blogi. Autorius pritaria, kad kiekviena nauja skaitymo strategija akcentuoja naujas teksto vietas ankstesniųjų, jau aptartųjų, sąskaita, tačiau toks suinteresuotumas yra geras, nes tekstą perskaityti galima tik tam tikru būdu, mat mes patys esame dalis to, ką mėginame apibūdinti.

Martindale'is klausia to, kas pozityvistui tyrinėtoji buvo savaime aišku: kiek mes „ketiname“ pasakyti kalbėdami? Ar mes visiškai kontroliuojame žodžius? Ar galime žinoti apie kito asmens sąmonę? Ar ženklai siūlo tiesioginę prieigą prie realybės? Kontekstų yra labai daug. Kontekstas nėra vienas, ir jo nėra „tiesiog čia“. Kontekstus konstruojame iš kitų tekstų, kuriuos irgi reikia interpretuoti, taip pat iš kitų nelingvistinių struktūrų ir signifikacijos priemonių, pavyzdžiui, mozaikų, freskų etc. Jam artimas Derrida teiginys, kad „už teksto nieko nėra“. Visos reikšmės kuriamos ir jomis mainomasi vienoje ar kitoje žymėjimo sistemoje. Neįmanoma su „realybe“ susisiekti tiesiogiai, be tarpininkų.

Martindale'is žanrą analizuoja kaip kontekstą. Žanrą siūlo suprasti diskursiškai, kaip socialinės sąveikos, komunikacijos ir meninės veiklos dalį. Apibrėžtys, kur skaitoma, tampa laikinomis, pragmatiškomis, euristinėmis ir atsitiktinėmis priemonėmis, kad kontroliuotų teksto neapibrėžtumus, nustatytų sutartas procedūras ir tikslus. Pasak Martindale'io, pavojus atsiranda, kai tos priemonės taip išsiaknija, kad sustingsta kaip užkimšti metafiziniai subjektai ir tampa neapibrėžti didesnei skaitytojų grupei, kuri tuomet imasi judinti susidariusią stabilią tekstų prasmę. Būtent šitaip Martindale'is aiškina šiandieną populiarių atsisukimą į skaitytoją, kaip naujų teksto pras-

mių kūrėją. Užrašytas tekstas yra tik kalbos ženklų visuma, kol skaitytojas nesukonstruoja prasmės. Tokiu atveju autorius visuomet yra skaitytojas.

Metodologinių problemų lieka, pastebi Martindale'is, ne tik tyrinėjant kūrinio kontekstą, žanrą, bet ir patį skaitytoją. Pavyzdžiui, tokios konstrukcijos kaip „kompetentingas skaitytojas“ arba „numanomas skaitytojas“, pasak Martindale'io, vargu ar yra kas daugiau negu pats tik kitu kailiu kritikas. Sunku išsiaiškinti, ką skaitytojai „iš tiesų“ galvoja, ypač dėl to, kad bet kokie mūsų užduodami klausimai su savimi atsineša užprogramuotus atsakymo būdus. Tai gi skaitytojų aprašymai dažnai svyruoja tarp „idealių“ ir „istorinių“. Kadangi interpretavimas yra socialinės kompetencijos reikalaujanti veikla, Martindale'iui Stanley'o Fisho idėja apie „interpretacinę bendruomenę“, kurią vienija bendros prielaidos, metodai ir tikslai, atrodo naudinga. Jis teigiamai vertina Fisho pastebėjimą knygoje „Ar turime seminare tekstą? Interpretacinių bendruomenių autoritetas“ (*Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*, 1980), kad „skaitytojo reakcija nėra į reikšmę; ji yra reikšmė“. Martindale'is tik nepritaria Fishui, kritikuojančiam Iserį, kuris teigė, kad skaitytojai užpildo spragas ir ribotus neapibrėžtumus tekstuose. Be to, Martindale'iui lieka neaiški Fisho skaitytojų bendruomenės apibrėžimo problema. Martindale'is klausia: ar kalbame apie mažas skaitytojų grupes: radikalias feministes, dekonstrukcionistas, Fisho aprašytus skaitytojus? Ar kalbame apie ilgesnių laikotarpių skaitytojus – Elžbietos laikų, Augusto laikų ir kitus tokius – kur neaišku, kaip bus apibrėžiami laikotarpiai? Ar įmanomas skirtingų bendruomenių dialogas? Ar Shakespeare'as yra „mūsų“ bendruomenės, ar kitos bendruomenės dalis? Martindale'iui atrodo, kad Fisho aprašytas skaitytojas yra toks,

kuris skaitydamas nuolatos modifikuoja tai, kaip supranta sakinius (nes nuolat koreguoja jų gramatinius ir sintaksinius ryšius), visuomet stebisi, jo nuostaba skatina restruktūrizuoti tekstą ir atrasti patį save.

Šiuo atveju Martindale'is artimas Derrida teorijai, teigiančiai, kad tekstai gali išsiskiepyti naujuose kontekstuose ir taip išlikti skaitomi. Kaip rašo Derrida: „Kiekvieną ženklą, lingvistinį ar ne lingvistinį, žodinį ar rašytinį, mažame ar dideliame junginyje, galima *pacituoti*, iškelti tarp kabučių; taip darant gali nutrūkti jo ryšys su bet kuriuo duotuoju kontekstu ir gimti begalybė naujų kontekstų visiškai nevaržomu būdu“⁹. Šitaip tekstai užsitikrina „pakartojamumą“ per „platinimo“ procesą. Atsižvelgiant į tai, užuot traktavus tekstus kaip turinčius daugiau ar mažiau fiksuotų prasmių, nepajudinamai išvirtinusių iš dalies atkuriamuose kontekstuose, kurie leidžia jas paaiškinti, Martindale'is siūlo aptarti galimus ryšius tarp tekstų, kuriuos įmanoma sukonstruoti, nepamirštant, kad tai susiję su nuolat kintančiu „horizontų susiliejiu“. Kiekvienas kūrinio skaitymas tampa nauju „konkretizavimu“ su savais bruožais, kaip galime aiškiai matyti, pavyzdžiui, iš naujo skaitydami knygas įvairiais savo gyvenimo laikotarpiais.

Martindale'is vertina Gadamerio-Jausso skaitymo modelį, kuris pabrėžia *istorinę* supratimo prigimtį, bet kritikuoja jį už tai, kad jis vis dėlto neatsisako patogios „teksto metafizikos“, tos kelionės link prasmės idealumo. Gadameris knygoje „Tiesa ir metodas“ teigia, kad tekstas, nepaisant jo interpretacinių poslinkių per laiką, kad ir kaip būtų keista, lieka tuo pačiu kūriniumi. Su tuo susijusią problemą Martindale'is mėgina paaiškinti grįždamas prie muzikinės analogijos. Muzikos kūrinio bet

koks atlikimas neišvengiamai skiriasi nuo kitų. Nė vienas koncertas, netgi kai jam diriguoja arba jį patvirtino kompozitorius, negali būti galutinis visam laikui. Taigi Martindale'is siūlo mąstyti ne apie seriją daugiau ar mažiau netobulų vieno tobulo atlikimo įkūnijimų, kuriems kuriamos hipostazės (platoniškoji „idėja“), bet apie grupę kūrinio atlikimų (kur vieni labiau patinka vieniems, kiti – kitiems), bet vis dėlto įeinančių į nesibaigiantį *différance* judesį. Ir patys kūrinio ar teksto kalbos ženklai nėra interpretavimo pagrindas, nes jie yra beprasmiai tol, kol nėra „perskaityti“ ir realizuoti. Analogiškai šiuolaikinis išspausdintas antikos autoriaus tekstas, kruopščiai suskirstytas pastraipomis ir sužymėtas skyrybos ženklais, skirtingai nuo to, kaip jis buvo pristatomas senovėje, gali būti laikomas jau įsisamonintu ir interpretuotu. *Différance* procesai veikia kiekviename teksto (re)konstitucijoje. Kalbos ženklų grupė tampa eilėraščiu tik tada, kai jį realizuoja skaitytojas, kuris tampa jo „atlikėju“. Jis turi „išspręsti“ nesuskaičiuojamas formuluotės, ritmo, garso, tono, sintaksės etc. detales, ir šia prasme negalima eilėraščio skaitymo griežtai atskirti nuo jo kritinio skaitymo varianto siūlymo. Kiekvienas skaitymo būdas skiriasi nuo bet kurio kito skaitymo būdo; nes nėra teksto savyje, o tik begalinė serija konkuruojančių arba papildančių vienas kitą jo skaitymo būdų.

TREČIOJI IDĖJA: ISTORIJA – INTERSUBJEKTYVŪS PASAKOJIMAI APIE PRAEITĮ

Martindale'is istoriją vadina socialiai įkūnyta, socialiai suderėta *praktika*, sukonstruota diskursiškai¹⁰. Vienas iš didžiausių įtaką turinčių istorijos apibrėžimų, pateiktas Aristotelio „Poeti-

⁹ Martindale'is cituoja iš: Jacques Derrida, „Signature event context“, *Glyph* I. 172–97, 1977, 185.

¹⁰ Martindale, 2005, 18.

koje“ (1451a 5–7), kur rašytiniai istoriniai darbai išskiriami į atskirą sritį. Martindale'is pastebi, kad kiekvienas, norintis save vadinti istoriku, privalo atskirti, ką jis priskiria „istorijai“, o ką – „ne istorijai“. Bet joks sprendimas nebus tobulas, palyginti su kitais požiūriais. Tokie sprendimai yra įvairūs ir sutartiniai. Pavyzdžiui, Antikoje būta ginčų, ar Lukano *Farsaliją* priskirti prie „poemos“ ar prie „istorijos“; Lukano darbas nepritapo prie jokių būtų kategorijų. *Farsalija*, kai ji buvo sukurta, neatitiko jokių tuo metu galiojusių kategorijų ir lieka tokia iki dabar, jei mes vadovaujamės tomis pačiomis kategorijomis.

Martindale'is teigia, kad daugelis senovės istorijos studentų išlieka atsidavę istorinio tyrimo versijai, kurią galima pavadinti pozityvistine, empirine, realistine. Pagal šį modelį istorikai tyrinėja „faktus“ ir interpretuoja juos taikydami racionalias procedūras, kad pamažu pateiktų tikslesnius praeities, „tokios, kokia ji buvo iš tikrųjų“, įvertinimus. Jie pripažintų, kad yra problemų su „įrodymais“ ir jų trūkumas, kad yra būtinos tamsos zonos, tačiau jų praktika ir stilius, kuriuo jie pateikia savo „išvadas“, yra labai pozityvistiniai. Atsižvelgdamas į įvairių reliatyvumo teorijų raidą, Martindale'is tvirtina, kad nėra „grynų faktų“, nes tai, kas laikoma „faktu“, nustatoma ir nusakoma diskurse, todėl faktai visuomet jau yra interpretaciniai. Panašiai ir chronologinės schemas, bazinės paties laiko sampratos yra ne „natūralūs“, bet kultūriniai dalykai. Datos užfiksuoja įvykius kitų įvykių atžvilgiu. Apskritai nėra nieko už istorijos pasakojimų, pagal ką būtų galima juos testuoti arba patikrinti.

Martindale'is teigia, kad istorikai kelia klausimus apie „praeitį“ iš „dabarties“; kadangi jie vartoja savo laikotarpio kalbą ir sąvokas, galima sakyti, kad jie praeitį apibūdina dabarties terminais. Istorinis veikalas būtinai yra teleologinis, nes praeities įvykius reikia nagrinėti „pabaigos šviesoje“. Tai yra primesti pa-

baigą atsitiktiniams ir besitęsiantiems istoriniams procesams. Galiausiai daugelis istorikų lieka atsidavę motyvų ir priežasčių diskursui. Jie visuomet rekonstruoja istorijos veikėjų motyvus. Netgi kai istorikai pripažįsta, jog romėnai charakterį galėjo suprasti kitaip nei mes, užuot sutikę su galimybe, kad romėnų savęs konstravimo būdai galėtų būti mums gana svetimi ir skirtingi, jie taria, kad antikos rašytojai viską aprašo taip pat kaip ir šiuolaikiniai, bet ne taip įtikinamai. Taip ir su priežastimis; kaip pastebėjo Nietzsche, yra tokia reikšmė, kur pasekmė visuomet eina *prieš* priežastį, nes tenka pirmiausia identifikuoti „įvyki“, ir tik tuomet ieškoti jo priežasties¹¹. Todėl tokiuose istoriniuose tyrimuose įvykiai atrodo per daug nulenti. Pasak Martindale'io, tik pozityvistinių istorijų struktūrose galima užrašyti aiškias priežasties ir pasekmės, veiksmo ir rezultato, pradžios ir pabaigos sistemas.

Kaip priešpriešą pozityvistiniams istoriniams tyrimams, autorius siūlo kitą požiūrį, kurį pavadina tekstiniu, postruktūralistiniu, formaliu, kultūriniu, antifundamentaliu. „Šiame istorijos modelyje praeitis – tai ‚nebuvimas‘, kurio neįmanoma atkurti iki visiško buvimo. Ji mums prieinama tik kaip ‚pėdsakai‘, pirmiausia kalboje, kurią vartojame, o paskui kituose ‚tekstuose‘, kurie mus supa“¹². Praeitis visuomet *nepakankamai* atvaizduojama tekste. Martindale'is pritaria Roland'ui Barthes'ui, kuris rašė knygoje „Istorijos diskursas“ (*The discourse of history*, 1981), kad nuo šiol istorijos ženklas – ne tai, kas realu, bet tai, kas suprantama. Martindale'is apibrėžia istoriją kaip pasakojimą, kuriame praeitis įprasminama dabartyje kaip sukonstruotas tekstas, kuris jau

¹¹ Martindale'is nurodo citatą iš: Jonathan Culler, *The Pursuit of Signs: Semiotics, Literature, Deconstruction*. London and Henley, 1981.

¹² Martindale, 2005, 20, 21.

pats yra interpretacija ir yra atviras naujai interpretacijai. Jis siūlo negalutinę istorijos apibūdinimą: *istorija – tai diskursas, sukurtas iš pėdsakų, atsiradusių iš différence, būdingo visam tekstualumui*¹³.

Haydenas White'as įrodinėjo, kad kaip bet kokiam pasakojimui ar tekstiniam aprašymui, taip pat ir istoriniam pasakojimui būdinga tai, kad jame dominuoja tropai, perkeltinės prasmės žodžiai ir tai, kad jam reikia suteikti siužetą¹⁴. White'as, oponuodamas pozityvistiniam fakto supratimui, teigė, kad istorikas pirmiausia susiduria su grynais istoriniais faktais, kurie jokios prasmės iš anksto neturi, kol jos nesuteikia pats interpretatorius. Istorijos „faktų“ pateikimo stilius visada formuoja konkrečias interpretacijas. Šiuo požiūriu istorija kaip ir grožinė literatūra yra pavaldi retorikai ir stilius neatskiriamas nuo prasmės. Kaip pastebėjo Vytautas Žemgulis, nors White'o reliatyvistinės pažiūros susilaukė aršios kritikos iš istorikų dėl to, kad istorija pernelyg lengvai buvo prilyginama grožinei literatūrai, iš filosofų, kad per mažai išvelgiama istorijos ir istorijos filosofijos skirtumų, tačiau buvo labai palankiai priimta literatūrologų, pritaikiusių White'o tropologiją tropų fenomenologijoje ir literatūros teorijoje istorijos naratyvumo klausimams svarstyti¹⁵.

Martindale'is kaip ir kiti literatūros kritikai palankiai vertina White'o idėjas, pritaria jo minčiai, kad visi naratyvai yra retoriniai ir kad „tiesa“ yra ne pasaulio, o pačios kalbos ypatybė, kad tiesa kuriama, o ne randama, ir kuriama tekstualumu. Yra daug tiesų, o kai kurios iš jų nesuvienodinamos ir negali būti

suderinamos. Remiantis reliatyvistiniu, o ne pozityvistiniu požiūriu, visai kitaip galima interpretuoti ir Aristotelio sentenciją: *Amicus Plato, sed magis amica veritas*.

Martindale'is, paveiktas White'o, Derrida frazę „už teksto nieko nėra“ keičia fraze „už pasakojimo nieko nėra“. Norėdami ką nors gyvenime ir kultūroje suprasti, turime papasakoti. Martindale'is pastebi, kad pasakojimuose mes (per)kuriame ir tai, ką vadiname saviimi, ir tai, ką vadiname pasauliu. Pasakojimuose taisome žalą, kurią mums sukelia jausmas dėl savo paties ir pasaulio netobulumo, dėl savo vienišumo. Pasakojimas integruoja mus į mūsų kultūrą. Pasakojimuose, kaip teigia Martindale'is, užkoduotos vertybės, ir mūsų mintys apie pasakojimus visuomet pilnos vertybių. Faktus mes įvertiname tik papasakoję. Vertę suprantame interpretuodami ir savaip perkurdami faktus. Vertė yra ne pats faktas. Tą patį faktą galima skirtingai įvertinti. Todėl Martindale'is vertę vadina „kontrafaktiška“ (*counterfactual*) ir tokiais laiko daugelį kitų dalykų, kuriuos labiausiai vertiname: meilę, draugystę, garbę, grožį¹⁶. Vertybė giliai įsigėrusi į kalbą, kurią vartojame. Nėra metakalbos, kurią galėtume apibūdinti kaip sistemą be vertybių. Negalima neigti, kad kai kurie pasakojimai geresni už kitus. Siekis išvengti vertybių reiškia palankumą tik tylai ir galiausiai beprotybę.

Tekstinis pasakojimas apie istoriją nėra nepažeidžiamas. Viena iš dažniausių kritikų, kad jis negali paaiškinti istorinių pokyčių.

KETVIRTOJI IDĖJA: SUABEJOJIMAS „RADIKALIAJA“ KANONŲ KRITIKA

Martindale'is teigia, kad „radikalioji“ kanonų kritika remiasi teiginiu, kad kanonai įkalina

¹³ *Ten pat*, 21.

¹⁴ Hayden White, *Metaistorija: Istorinė vaizduotė XIX amžiaus Europoje*, Vilnius, 2004, 10–38.

¹⁵ Vytautas Žemgulis, „Haydeno White'o naratyvistinio – tropologinio projekto recepcija ir kritika“, *Problemos* 65, 2004, 4, 5, 7.

¹⁶ Martindale, 2005, 22.

mus praeityje, stabdo naujoves ir mūsų pačių originalumą. Martindale'is cituoja Karlo Marxo mintį, kad visų mirusiųjų kartų tradicija spaudžia gyvųjų smegenis kaip košmaras su nepageidautinomis praeities vertybėmis: patriarchalinėmis, rasistinėmis, imperialistinėmis ir panašiai¹⁷. Martindale'is ironiškai pastebi, kad ir marksistinės vertybės tapo nepageidautinos. Neomarksistas Terry Eagletonas taip pat neigiamai žiūri į kanonus, jų formavimą laiko viena iš priemonių, leidžiančių amžinų vertybių statusą suteikti vietiniams ideologiniams interesams. Tradicinių sąvokų ir kanonų kritika taip pat galima rasti Barbaros Herrnstein Smith, Hanso Roberto Jausso, Roberto Weimanno darbuose. Radikalieji kritikai, pasak Martindale'io, tvirtina, kad klasika gali būti kaip atvaizdas, totemas galingųjų naudai. Pati klasikos idėja pagrįsta analogija su nuosavybės, turto cenzu (Aulas Gelijus buvo pirmasis iš rašytojų, pavartojęs šį terminą¹⁸) ir klasika buvo naudojama mokyklose siekiant augantį elitą išmokyti taisyklingos kalbos ir gramatikos. Kanonai konstruojami kaip autoriteto šaltinis.

Martindale'is kviečia savo skaitytojus atidžiai pažvelgti į šiuos kaltinimus: ar tikrai už kanonų ir tradicijos gynybos slypi konservatyvus politinis planas ir ar tai yra blogai? Martindale'is pritaria ir laiko vertinga Elioto tradicijos gynybą, kuri siekia apginti Romos, krikščioniškąją ir Europos tapatybę nuo polinkio į tai, ką Eliotas vadino „provincialumu“. Jis rašė knygoje „Apie poeziją ir poetus“ (*On Poetry and Poets*, 1957), kad visi mes išlikome Romos imperijos piliečiai tiek, kiek paveldime Europos civilizaciją.

¹⁷ Cituoja iš Lee Patterson, *Negotiating the Past: The Historical Understanding of Medieval Literature*, Madison, 1987, 56.

¹⁸ Martindale'is remiasi Ernst Robert Curtius, *European Literature and the Latin Middle Ages*, trans. W. R. Trask, London, 1953, 249–50.

Martindale'is pastebi, kad kanonai neretai yra formuojami rašytojų, kurie siekia taip įsilieti į tradiciją, kad atrodytų esąs vertingas jos papildymas ar netgi jos *telos* (pavyzdžiui, Vergilijus to siekia savo „Georgikose“, kur į vieną vietą surenka visą įvairovę ankstesnės graikų ir romėnų „didaktinės literatūros“). Institucijos irgi dalyvauja kanonus formuojant bei perduodant: pagal tam tikrą tradiciją mokyti literatūros mokytojai linkę tokią tradiciją išsaugoti amžinai.

Radikalius kaltinimus Martindale'is siekia atremti ir išplėtoti palankesnę požiūrį į kanono pritaikymą. Todėl jis klausia: ar praktiškai įmanoma veikti be jokių kanonų? Kanonai reikalingi disciplinoms paremti ir jie gali sustiprinti bendruomenes (hebrajų „Biblijos“ vaidmuo išsaugant žydų tapatybę jų persekiojimo metais). Dar daugiau, nėra priežasties, dėl kurios kanonai turėtų būti laikomi būtinai konservatyvūs, nes tekstai gali tenkinti įvairius poreikius. Pavyzdžiui, Miltonas savo žinias apie klasikinę tradiciją panaudojo, kad galėtų *mesti iššūkį* valdančiojo elito taisyklėms. Netgi Elioto kūryboje kanonai veikia dinamiškai, o ne statiška: sukūrus „tikrai naują“ darbą, jis pakeičia visą tradiciją.

Į kanonų ir dabarties kultūrų ryšį Martindale'is siūlo žvelgti kaip į dialektinį: kanonas kuria kultūrinės formas ir yra jų kuriamas. Kanonus galima laikyti ta vieta, kur registruojami konkuruojantys teiginiai ir kur galima, bent jau kartais, peržengti siaurus vietinius interesus ir skonių. Ekleziastinis kanonas yra fiksuotas, bet skatina įvairias interpretacijas; o dėl pasaulietinių „literatūrinių“ kanonų visuomet galima susitarti iš naujo. Elžbietos laikų gramatikos mokyklose buvo patvirtintas autorių kanonas, labai artimas šiuolaikinei klasikinei filologijos mokymo programai. Pavyzdžiui, 1580 metais Šv. Pauliaus mokykloje buvo patvirtintas dėstytinų autorių sąrašas, apimantis Terencijų, Ciceroną, Cezarį,

Saliustijų, Vergilijų, Horacijų, Ovidijų, Valerijų Maksimą, Seneką, Persijų, Plinijų Jaunesnįjį, Juvenalį, Kvintilianą, Silijų Italiką¹⁹.

Svarbiausia, pasak Martindale'io, kanonai leidžia lengviau „naudotis“ praeitimi. Praeities tekstai pernelyg platus; juos reikia sutvarkyti, kad būtų galima suvaldyti ir įvertinti istoriją. Kanoniškumo reikia, jei norime apskritai studijuoti praeitį. Pasak Elioto, praeitį mes galime susigrąžinti per tai, kaip mes ją pasinaudojame. Praeitis ir dabartis egzistuoja, siejamos kintančio dialektinio ryšio, kur dabartis nušviečia praeities literatūrą, ir atvirksčiai.

Martindale'is teigia, kad recepcijos teorija leidžia išlaviruoti tarp radikalių neigiančių ir konservatyvių teigiančių kanoną pozicijų. Jis pritaria Alastairui MacIntyre'ui, kuris teigė, kad: „tekstai, kurie [...] priskiriami prie kanoninių, traktuojami ir kaip turintys fiksuotą juose įkūnytą prasmę, ir kaip esantys visuomet atviri naujam skaitymui, taigi kiekviena tradicija iki tam tikro lygio yra kritinio perinterpretavimo tradicija.“²⁰ Martindale'is daro išvadą, kad būtent ten, kur susikerta tai, kas atsitiktinai susiję su laiku, ir tai, kas peržengia istorijos ribas, rasime *ir turime rasti* kanoninius, klasikinius meno kūrinius. Vartodamas hermeneutikos terminus Martindale'is teigia, kad klasika dėl nuolatinio „pakartojamumo“, vis iš naujo skaitytojams ją priimant ir interpretuojant, labai praturtėja, per ją prabyla daug „balsų“ ir ji dėl „pakartojamumo“ įgyja galią ir įtaką, kad skaitytojais ją galėtų nuolatos įprasminti iš naujo. Tačiau, pasak MacIntyre'o, kuri toliau cituoja Martindale'is, klasikos neįmanoma vertinti universaliai ir visuotinai, o tik

¹⁹ Martindale'is cituoja iš: T. W. Baldwin, *William Shakespeare's Small Latine and Lesse Greeke*, 2 vols., Urbana, 1944, 1. (415–28 apie Pauliaus sistemą).

²⁰ Cituoja iš: Alastair MacIntyre, *Whose Justice? Which Rationality?*, London, 1988, 383.

remiantis viena ar kita tradicija. Nėra tradiciją peržengiančios nesuinteresuotos padėties. Vien tik turint „didžiųjų knygų“ sąrašą savaime nuoseklumo nepavyks pasiekti, nes yra sistemingai skirtingi ir nesuderinami tokių tekstų skaitymo bei aiškinimo būdai, nes yra skirtingos tradicijos. Pasak MacIntyre'o, mes esame paveldėtojai daugybės konkuruojančių ir nesuderinamų teksto komentavimo tradicijų, todėl nėra visiems vieno būdo, kaip sudaryti skaitytinų knygų sąrašą. Taip pat negalima pateikti galutinio pasiūlymo, kaip knygas reikia skaityti, interpretuoti bei aprašyti, nes jis negali būti laisvas nuo partizaninės tradicijų kovos²¹.

Martindale'is sako, kad sunku nuspręsti, kur prasideda viena tradicija ir baigiasi kita, taip pat neaišku, ar reikia pabrėžti istorinių pokyčių tęstinumą ar tęstinumo pertrūkius. Jei tradicijos sąvoką pasilieiname kaip reikalingą, bet paverčiame ją daugiskaitine, racionali ir vertingos idėjos pasikeis toje pačioje tradicijoje ir tarp skirtingų tradicijų. Tradicijos sąvoką lengva destabilizuoti, bet ją galima išsaugoti pragmatiniais sumetimais. Tradicija gali tapti būdu, padėsiančiu suprasti intelektualinės programos, tekstų grupės ar bet ko kito prigimtį.

PENKTOJI IDĖJA: DIALOGAS SU KLASIKOS TEKSTAIS

Daugelis mąstytojų įvairiais amžiais pabrėžė dialogo svarbą tyrinėjant pasaulį. Martindale'is cituoja Gadamerį, Buberį, Bachtiną, pritardamas jiems, jog be dialogo ir pagarbaus išsiklausymo į kitą negali būti jokio supratimo. Pasak Martino Buberio, žmogiškąsias akistatas reikia vertinti kaip „Aš–Tu“ rūšies akistatas, kurios registruoja „kitų“ pretenzijas, priešingai

²¹ Cituoja iš: Alastair MacIntyre, *Three Rival Versions of Moral Enquiry: Encyclopaedia, Genealogy, and Tradition*, London, 1990, 228.

nei objektyvistų žinojimo modeliai, kurie „Tu“ pažemina iki „Tai“ (iki daiktiškumo, kitų valdymo ir kontroliavimo)²². Ir Gadamerui, ir Bachtinui mūsų akistatos su tekstais yra panašios prigimties. Pasak Bachtino, skaitymo vyksmas – konkuruojančių balsų ir diskurso socialiniame kontekste. Skaitantis „Aš“ – dialogo vieta, į tekstą kreipiamas dialoginis procesas, susijęs su jo prasmės gamyba, suvokimu, aiškinimu. Kaip teigia Michaelas Holquistas knygoje „Dialogiškumas: Bachtinas ir jo pasaulis, nauji akcentai“ (*Dialogism: Bakhtin and his World, New Accents*, 1990): „tekstas“ – tai įvairovė balsų, turinčių specifinę ir skirtingą kultūrinę istoriją, kurių reikšmę kontroliuoja konkretūs jų naudojimo kontekstai; tokiuose nuolatiniuose mainuose „*pats* posakis niekuomet nėra pirminis“, ir analogiškai nė vienas posakis niekuomet nebus galutinis. Asmenybė yra savai dialogas ir neužbaigtas.

Martindale'is pastebi kelias su dialogo teorijomis susijusias problemas. Pirma, kad skaitymas gali būti klaidingai traktuojamas kaip tiesioginis rašytojo ir skaitytojo bendravimas. Antra, nesutarimai kyla dėl to, kaip suprantamas „asmuo“. Antikos filosofai dažnai asmenį laikė moralės agentu, kuriam įtaką daro aplinkybės, bet kuris gali keistis; Freudo pasekėjai pabrėžia sąmonės įtaką; postruktūralistai įsivaizduoja nesusikoncentravusius asmenis, kurie ištraukia jau į egzistuojančias sampratas. Martindale'is, pateikdamas Horacijaus 4.1 odės pavyzdį, parodo, kaip asmuo „tekstualizuojamas“. Šią odę jis siūlo skaityti kaip eilėrašį apie įsimylėjimo iš naujo patirtį arba kaip eilėrašį apie grįžimą prie lyrikos rašymo. Martindale'is pastebi, kad paradoksali teksto ir sekso elizija šmėžuoja visoje savęs pažinimo kulminacijoje (33–36); žado netekimo

reikšmė įstringa, nes yra iškalbingai užrašytas troškimo diskursas:

Ar, Venera, po pertraukos
vėl pradėsi mūsų? Liautis labai prašau!
Koks Kinaros laikais buvau,
aš dabar nebesu! Motin saldžių aistrų,
liaukis meilės nurodymais
senį, dešimtį jau penkmečių turintį,
sukerpėjusį lenkt, keliauk,
kur jaunuolių malda šaukia tave meili! [...]
Nei jaunuoliai, nei moterys,
nei viltis susilaukt meilės atsakymo,
nei rungtynės prie vyno jau
nebeguodžia manęs, nei smilkinius
žiedai.

Bet kodėl, Ligurine, vis
skruostais ašara man rieda paklydusi?
Ko nutyla netinkamai
man liežuvis šnekus – žodžiui per vidurį?
Sapnuose naktimis regiu,
kad laikau glėbyje, kad vis vejuos tave,
kai tu Marso lauku lakstai,
ar per judrias bangas nardai, nedorėli...²³

Martindale'is, remdamasis Barthes'u, teigia, kad šis į tekstą įrašytas asmuo yra kitų tekstų ir kodų daugiskaita. Ir jei žmogaus gyvenimas yra laikomas radikaliai kultūriniu, tuomet „gyvenimo“ ir „reprezentacijos“ skirtumas iš dalies dingsta, nes „gyvenimas“ tampa kultūrinės reprezentacijos patirtimi²⁴.

Martindale'is skaitymą siūlo suprasti kaip susipažinimą su asmeniu, bet jo nereikėtų sieti su autoriumi už teksto, o sieti su tuo autoriumi, kuris yra (Derrida frazė) „idioma, besiformuojanti kalboje“. Tekstą galima skaityti autoriui „nesant“, nes reikšmė egzistuoja ne autoriaus sąmonėje, bet tekstiniu pavidalu. Pasak Gadamerio, supratimas – tai „ne paslaptina dviejų sielų sąjunga, bet dalijimasis ben-

²² Martindale'is cituoja iš: Gadamer, 1975, 322–3.

²³ Horacijus, *Lyrika*, vertė H. Zabulis, Vilnius, 1977.

²⁴ Martindale, 2005, 31.

dra reikšmė²⁵. Šiuo požiūriu tekste esantis autorius kaip „*différance* poveikio“ padarinys tam pa realaus autoriaus „pakartojimu“ ir skirtumu.

Kaip pastebi Martindale'is, kad su žmonėmis, kaip ir su knygomis, ir subjektyvistas, ir objektyvistas atskleidžia norą dominuoti, vienas primesdamas *savo* reikšmę, kitas primesdamas *teisingą* reikšmę. Bet visiškai nepasitikišimas ar visiškai galimybės kitą suprasti neigimas irgi tampa sudėtinga ar bent jau vargiai perspektyvia žmogaus pasirinkimo galimybe. Žiūrėjimas kiaurai per knygas kaip ir žiūrėjimas kiaurai per žmones gali neleisti matyti, nes mes akivaizdžiai negalime visiškai kontroliuoti žmonių. Kaip ir žmonės, knygos gali kai ką nutylėti, kai ką atskleisti tik iš dalies, neleisti jų visiškai perprasti; jos gali kviešti gerbti jų kitiškumą. Tai, ką dažnai vadiname autoriaus „vaizduote“, gali būti kito asmens įprastas būdas konstruoti pasaulį. Pasak Martindale'io, sėkmingas dialogas iš dalies yra susijęs su prasių atrinkimu konkrečiame kontekste. Praktiškai žmogaus protas atrodo sukonstruotas taip, kad, jam suteikus galimybę, jis gali išmokti suvokti ne tik savo simbolių sistemas, turbūt dėl to, kad šios sistemos turi struktūrų, kuriose vienas terminas paaiškina kitą. Jis gali suvokti ir tuo atveju, kai jo vartojami terminai yra susiję su *différance*. Arba greičiau būtų dėl tokių nuolaidų tekstas, priklausantis vienai kultūrinių kodų grupei, gali daug lengviau nei tikėtina pritaipiti kitoje.

Toks dialoginis suvokimas, kaip pastebi Martindale'is, daro įtaką ir kalbos prigimčiai. Kalba dažnai apibūdinama kaip „ženklų sistema“. Viena prasme žodis akivaizdžiai yra sutartinis ženklas: tai, ką mes vadiname „arkliu“, romėnai vadino *equus*. Bet kita prasme ženklo sutartinumas teisingas tik nedaug. Kalbos vartotojui žen-

klas niekada nėra sutartinis, nes jis visuomet priklauso kultūrinei matricai, taigi yra neatsiejamai susijęs su vartojimu ir istorija. Kadangi pasaulį suvokiame per kalbą ir kalba yra bet kokios simbolių tvarkos pagrindas, todėl kalba ir „realybė“, ženklai ir daiktai yra susiję. Kita vertus, jei kalba visuomet plėtojasi, kalbos vartojimas niekada negali būti uždarytas kokioje nors jau egzistuojančioje sistemoje. Kalba egzistuoja tik vartojama, taigi ji visuomet yra ir naujas *įvykis*. Martindale'is daro išvadą, kad skaitymas, išvaduotas iš fiksuotos autorinės prasmės, ir pasaulis, suvoktas kaip istoriniai pasakojimai, kuriuose vyksta nenutrūkstantis praeities ir dabarties dialogas, daro aktualią vadinamąją „klasišką“. Iš čia ir paradoksas, kad kai kurie tekstai iš praeities į mus gali prabilti su daug didesne galia nei tekstai, atsiradę iš dabartinio mūsų pokalbio su pasauliu.

Baigiant straipsnį galima būtų padaryti tokias išvadas. Skirtingai nei romantizmas, kuris dėmesį skyrė tik autoriui, ir nei Naujoji kritika, analizavusi tik patį tekstą, recepcijos teorija visą dėmesį skiria skaitytojo reakcijai. Ji teigia, kad mes negalime tiksliai žinoti autoriaus ketinimų, o pats tekstas yra beprasmis, tik kalbos ženklų – signifikantų rinkinys, kol interpretacinės teksto prasmės nesukuria pats skaitytojas.

Mes tiksliai negalime atkurti ir patikrinti autorinės teksto prasmės, nes mums trukdo pati kalba (tarp signifikanto ir signifikato nėra visiškos tapatybės, kalba nuolatos plėtojasi, ji visuomet yra naujas įvykis; pati kalba gali būti ir apgaulės šaltinis, nes kalboje mes naudojame įvairius psichologinius gynybos būdus, kuriuos plačiau aptaria psichoanalitikai; mes patys negalime kontroliuoti savo ketinimų ir ne visada pasakome tai, ką ketinome pasakyti). Autorinę teksto prasmę trukdo atkurti ir įvairūs su tekstu susiję kontekstai, kurie yra taip pat jau interpretuoti ankstesniųjų skaitytojų. Tyrinėdami antiką mes negalime priartėti prie „grynų“, nein-

²⁵ Martindale'is cituoja iš: Gadamer, 1975, 260.

terpretuotų faktų. Tą patį faktą skirtingi žmonės interpretuoja skirtingai. Tai lemia jų skirtingas istorinis laikas, vertybės, patirtis, taip pat nevienodi tikslai bei suinteresuotumas vieno dalyko atžvilgiu.

Recepcijos teorijos šalininkai siūlo į interpretuojamą literatūros tekstą pažvelgti kaip į muzikos kūrinio partitūrą, kur kiekvienas naujas to paties kūrinio atlikimas ir perskaitymas yra vis kitoks²⁶. Naujos interpretacijos neleidžia „numirti“ kūriniui, pražūti istorijos užmarštyje, jos aktualizuoja jį, sukurdamos naują kūrinio ir skaitytojo dialogą. Tokio dialogo nebuvimas pražudė ankstyvuosius romėnų literatūros tekstus: Livijaus Androniko „Odisėją“, Gnėjaus Nevijaus „Pūnų karo giesmę“, Kvinto Enijaus „Analus“, Marko Porcijaus Katono „Pradžias“ etc. Juos užgožė nauji, romėnų labiau vertinami Tito Livijaus, Vergilijaus kūriniai. Praradę savo skaitytojus pirmieji romėnų autorių tekstai liko mums nežinomi ir tik jų reti fragmentai bei citatos buvo išsaugotos vėlesniųjų autorių knygose.

Norėdami praktiškai pritaikyti recepcijos teoriją kūrinio skaitymui, turėtume atidžiai įsiskaityti į tekstą ir aprašyti teoriškai sukonstruoto idealaus skaitytojo, koks būtų tikėtinas ar įsivaiz-

duojamas, reakcijas. Kaip teigia Aušra Jurgutienė, Fisho recepcijos teorijoje randame labai išplėtotą ir sukomplikuotą skaitytojo vaidmenų repertuarą, tačiau per daug patikėjus skaitymo galia, tekstas iš interpretavimų tarsi išnyksta ir tampa skaitymo ar skaitymų procesų aprašymais²⁷. Per daug išplėstą skaitytojo vaidmenų aprašymą kritikuoja ir Martindale'is, pastebėdamas, kad už konstrukcijos „kompetentingas skaitytojas“, „numanomas skaitytojas“, vargu ar yra kas daugiau negu pats tik kitu kailiu kritikas. Aristotelis „Poetikoje“ taip pat nuolat aprašydavo, kokius jausmus numanomam žiūrovui gali sukelti meninės kūrinio priemonės.

Martindale'is, kaip ir daugelis šiuolaikinės recepcijos teoretikų, literatūros tyrimuose siūlo ribotis konkrečiu istoriniu skaitytoju ir istorinės skaitymų kaitos aprašymais. Skirtingai nei Iseris, Jaussas ir Gadameris, jis postruktūralistiškai teigia, kad tekstas neturi fiksuotos prasmės. Skaitymas susijęs su nuolat kintančiu „horizontų susiliejimu“, kai kiekvienas naujas to paties teksto skaitymas tampa nauju „konkretizavimu“ ir skiriasi nuo bet kurio kito skaitymo būdo. Tai atveria ir naujas antikinės literatūros perskaitymo ir suvokimo galimybes.

²⁶ Sampratą apie literatūros kūrinio panašumą į partitūrą galima rasti ir Jausso darbuose: Hans Robert Jauss, „Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija“, *Senoji Lietuvos literatūra: Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, 17 knyga, Vilnius, 2004, 213.

²⁷ *XX amžiaus literatūros teorijos*, sudarymas ir pritarė Aušros Jurgutienės, Vilnius, 2006, 58.

CHARLES MARTINDALE'S RECEPTION THEORY AND ANCIENT LITERATURE

Jovita Dikmonienė

Summary

This article in the descriptive style introduces with adaptation of hermeneutics of reception to Latin poetry in Charles Martindale's book "Redeeming the text: Latin poetry and the hermeneutics of reception". The following five ideas of Martindale's reception theory are 1) a contingent and continuously supplemented understanding of the meaning of the text being read, 2) continuously (re)interpreted contexts, 3) history as intersubjective stories about the past, 4) doubting the radical canon criticism, and 5) a dialogue with classical texts.

Martindale argues that the text does not have any fixed meaning given by the author. On this stance, he does not agree with Jauss and Gadamer. Martindale compares interpretation of a literary work to performance of a piece of music: each new reading

of the same text becomes a new "concretization" and differs from any other manner of reading.

Martindale notes that when studying ancient literature we cannot approach the pure, non-interpreted facts. Different people interpret one and the same fact differently, depending on their values, experience, and interests.

Martindale does not agree with Fish's theory of interpretative communities, arguing that only the critic himself hides behind the "implied reader" construction. He agrees with theories of dialogue of Bakhtin and Gadamer, with Derridean deconstruction. Martindale suggests understanding reading as an acquaintance and dialogue with the author of the text, which is influenced by the *différance*. Such a dialogue actualises the ancient literary work and enables passing it on to future generations.

Gauta 2007-10-05

Priimta publikuoti 2007-12-06

Autorės adresas:

Klasikinės filologijos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5,

LT-01513 Vilnius

El. paštas: jovitadikmoniene@yahoo.com